

DEN VEDVARENDE REALPRÆSENS I LUTHERSK FORSTÅELSE

af pastor Bent Honoré, Værløse



Bent
Honoré

(*"RE-FORMATIO", Meddelelser om kirkelig
Fornyelse, 3/juli 1999*)

For luthersk kristendom burde spørgsmålet om Kristi legemes og blods reale nærvær i nadverelementerne udgøre et livsvigtigt anliggende i sakramentslære, fromhedsliv og sakramental praksis.

Født 1936. Sognepræst i Værløse

Det spørgsmål, jeg her vil beskæftige mig med, er realpræsensens begyndelse og varighed og dermed præsternes varetagelse af de tiloversblevne nadverelementer *reliqua sacramenti*.

Den sædvanlige opfattelse heraf i størstedelen af folkekirken og formodentlig i de fleste lutherske kirker verden over er, at hvad der bliver tilovers efter altergangen, ikke længere er Kristi legeme og blod, at realpræsensen med andre ord er ophørt. Den hertil svarende praksis er, at de indviede oblater og den indviede vin lægges og hældes tilbage til de ikke-indviede elementer.

At behandle det indviede på samme måde som det ikke indviede står i total modsætning til Luthers opfattelse og praksis, som skildret af Jürgen Diestelmann i dennes banebrydende bog fra 1996, *"Actio sacramentalis"*. *)

Hans bog fremdrager nye kilder og redegør indgående for Luthers og Melanchtons lære om nadverhandlingen, nadverstriden i Nordtyskland, konkordieformlens stillingtagen og aktuelle Økumeniske perspektiver. Den historiske del af min artikel bygger på Diestelmanns forskning.

Det er Melanchton, der er den åndelige ophavsmand til sporskiftet i dele af samtidens og eftertidens lutherdom. Han gjorde det endog så groft, at han i 1540 tillod sig at ændre C.A.'s paragraf 10, om nadveren.

Det drejer sig om forståelsen dels af den ophøjede Kristus' forhold til det begrænsede og lokale, dels af indstiftelsesordene og deres placering i nadverhandlingen, *"actio sacramentalis"* eller *"usus"*.

Den kristologiske baggrund er Melanchtons opfattelse af den ophøjede Kristus' forhold til det begrænsede og lokale. Melanchton opgav Luthers lære om Kristi legemes allestedsnærværelse. Hans argumenter mod Kristi allestedsnærværelse har delvis berøring med Zwinglis.

Realpræsens begyndelse

Melanchton havde en ejendommelig opfattelse af indstiftelsesordene og deres placering i nadverhandlingen ("Actio sacramentalis" eller "usus"). Indstiftelsesordene var for Luther: "Gør dette til min ihukommelse". Melanchton derimod opfattede ordene "tag dette etc." som indstiftelsesbefalingen. Nadverhandlingens centrale indhold består derfor i at tage og nyde, altså kommunionen. Realpræsensen indtræder for Melanchton først under nadvernydelsen og ophører straks efter denne. Hans lære er "funktionel".

Melanchton forestiller sig i Øvrigt realpræsensen noget anderledes end Luther. Nærværet er Kristi persons nærvær, mere end det er hans legemes og blods nærvær, stærkt forbundet med selve elementerne.

For Luther derimod består nadverhandlingen af en række enkeltbestanddele. Af disse er den højlydte fremsigelse af indstiftelsesordene, (konsekrationen) den afgørende. Her er det Kristus selv, der taler gennem præsten og bevirker sit legemes og blods tilstedeværelse i elementerne. Allerede når indstiftelsesordene har lydt, altså før kommunionen, er realpræsensen indtrådt. Allerede da bærer præsten Kristi legeme og blod i sine hænder. Dette understreges ved, at præsten løfter dem op (elevatio), i nogle af de lutherske reformationskirker ved at præsten præsenterer dem for menigheden (ostensio), og ved at menigheden efter indstiftelsesordene tilbøder det i elementerne nærværende legeme og blod ved knæfald (adoratio).

Medens altså realpræsensen for Luther begynder samtidig med/efter indstiftelsesordene og før kommunionen, begynder realpræsensen for Melanchton først, når nadvergæsten modtager elementerne, altså ved kommunionen.

Realpræsensens varighed

Det var blevet et aksiom i den daværende lutherske teologi, at "intet har et sakramentes beskaffenhed uden for den brug, der er indstiftet af Kristus" eller uden for den "handling", der er guddommeligt indstiftet. "Nihil habet rationem sacramenti extra usum a Christo institutum" eller "extra actionem divinitus institutam", jfr. Konkordieformlen VII 85. Disse udtryk, "nihil habet", "extra usum" eller "extra actionem" kommer til at spille en afgørende rolle og fortolkes forskelligt. Denne regel stammer via Melanchton måske fra Zwingli.

Udtrykket "sacramente", brugt om nadveren, blev hovedsageligt forstået om nadverelementerne. Uden for den indstiftede brug var de ikke længere sakramente.

For Melanchton var det kun nadvernydelsen, kommunionen, der var "brugen", (usus eller actio). Når kommunionen var forbi, var nadverelementerne derfor ikke længere Jesu legeme og blod. Realpræsensen var ophørt. Så var det kun almindelig brød og vin, som man teoretisk set kunne tage med hjem og spise og drikke i husholdningen. Det Ønskede Melanchton dog ikke i praksis - men ikke af teologiske, kun af pietetsmæssige grunde. For ikke at forarge traditionelt tænkende kristne, der ikke havde tilegnet sig det nye syn, skulle tiloversblevne nadverelementer fortæres.

For Luther omfattede usus eller actio andre bestanddele før og efter kommunionen. Luther bestemte, at det eventuelt tiloversblevne skulle fortæres. Hertil havde han flere motiver. Først og fremmest ville han undgå problemerne med opfattelsen af og behandlingen af det tiloversblevne.

Det viste sig at være et forfængeligt håb. Han undgik ikke dette problem. For hvad skulle man gøre i de tilfælde, hvor man alligevel ikke havde fortæret det tiloversblevne?

Det viste sig nu, at Luther under ingen omstændigheder tolererede, at man lagde det indviede brød sammen med det uindviede. Det skulle opbevares i et særligt hostiegemme, en såkaldt "capsula". I en religionssamtale med Bucer omkring Wittenbergerkonkordien spillede det en afgørende rolle, at Bucer forsikrede ham om, at det tiloversblevne, som Bucer dog selv ikke opfattede som sakramente, ikke blev lagt tilbage til det uindviede, men ifølge Bucer blev lagt "i en capsula, men med den skyldige ærbødighed".

I tilfældet "Adam Besserer" skete der så det, at kapellan Besserer rakte den sidste nadvergæst en uindviet oblat og derefter lagde en bortkommet indviet hostie tilbage i dåsen blandt de uindviede oblater. Da han af en bonde blev kritiseret for sin uagtsomme omgang hermed, svarede han: "det er en og samme ting og ingen forskel mellem indviede og uindviede dele". Gennem Besserer var den situation indtruffet, som Luther ville undgå, ved at alle elementer skulle fortæres.

Der blev rejst tjenestesag mod Besserer og indhentet responsum fra Luther. Luther svarede, at det var at udvise foragt for Gud at anse indviede og uindviede for en og samme ting. Besserer skulle ikke fængsles, men ekskluderes fra vore kirker og gå til sine zwinglianere.

Man kan altså fastslå, at for Luther forbliver de indviede nadverelementer også efter gudstjenestens afslutning indviede og følgelig ikke skal sammenblandes med det, som ikke er indviet.

Realpræsens eller diffus indviethed?

Forholder det sig sådan, at nadverelementerne efter gudstjenestens afslutning for Luther stadig er bærere af realpræsensen og ikke blot har en mere diffus form for "hellighed"? Til belysning af dette spørgsmål kan nævnes, at Luther godkendte den oldkirkelige skik at bære nadveren fra kirken til de syge uden at gentage konsekrationen der. Når denne skik med at bære de indviede gaver til de syge ikke holdt sig, skyldes det bl. a., at nadveren skulle uddeles under begge skikkelser, og at det derfor var vanskeligere at overføre den fra kirken til hjemmene. Det var altså en praktisk grund. En teologisk grund har været ønsket om at delagtiggøre kommunikanten i indstiftelsesordene før kommunionen.

At bære nadveren fra kirken til den syge må imidlertid indebære, at den fulde realpræsens tidsmæssigt ikke blot er knyttet til nadverhandlingen i kirken, men er af længere varighed. Desuden er Luthers kritik af Kristi legemsprocessionerne ikke rette mod troen på den her i forudsatte realpræsens, men mod den efter hans mening uretmæssige brug, der her gøres af hostien.

Man kan også nævne Luthers tolerante indstilling til transsubstantiationslæren, som Melanchton derimod opfattede som kilden til afgudsdyrkelse. Dette sammen med ovennævnte og andre forhold gør det sandsynligt, at Luther har regnet med, at de indviede elementer ikke bare bevarede en diffus hellighed, men den fortsatte fulde realpræsens. Det er imidlertid lige så klart, at lutherske kirker ikke uden skade kan fortsætte med i et så vigtigt spørgsmål kun at have begrundede formodninger, men efter min mening utvetydigt må lære og bekende sig til realpræsensens fortsættelse.

Melanchton som "zwinglianer"

Melanchton prøvede længst muligt at skjule sin divergens og modarbejdede Luthers nadverlære bag dennes ryg. Dette er et trist kapitel i denne udmærkede mands virke. Til sidst stod Melanchton i sin nadverlære tættere på Bucer end på Luther. Da Luther omsider i 40'erne bliver sig dele af uenigheden bevidst, er det kun kurfyrstens indgriben, der forhindrer Luther i offentligt at betegne Melanchton som zwinglianer i nadverlæren.

Det skal til sidst nævnes, at efter nadverstridighederne er det Luthers opfattelse af konsekrationen, der sejrer i konkordieformlen. Derimod er det Melanchtons opfattelse, der er mest dækkende for den nadverpraksis, der dominerer i nutidens folkekirke, og formodentlig i de fleste andre lutherske kirker, hvor det konsekreerede uden videre blandes med det ukonsekreerede, ja hvor ukonsekreret uddeles til nadvergæsterne.

Foragten for sakramentet, målt med Luthers alen, er også i denne henseende meget stor. Det er zwinglianisme.

Melanchton har en række teologiske fortjenester. Luther satte ham med rette meget højt. Men nadverlæren var måske hans svageste punkt.

Efter disse historiske bernærkninger baseret på Diestelmanns bog vil jeg tilføje nogle få personlige overvejelser om, hvad det kan betyde for nogle af de lutherske kirker i fremtiden.

Traditionsorienteret luthersk nadverreform

Luthers fastholdelse af realpræsensen er efter min mening en af de stærkeste sider ved den lutherske reformation set i relation til andre reformatorers nadversyn. Her er der noget, som er uopgiveligt i en luthersk kirkelig identitet. Derfor burde der også gøres op med melanchtoniansk nadverlære og -praksis. Det rejser også spørgsmålet om anvendeligheden af Melanchton/Zwinglis nihil habet-aksion.

Luthers opgør med datidens misbrug og hans bud på en mere bibelsk og kirkelig nadverforståelse og -praksis var under de givne omstændigheder tæt på det optimale. Dette betyder dog ikke, at opgaven i dag blot består i at vende tilbage til nadveren i Wittenberg.

Luthers nadverforståelse har trods sine store fortrin nogle mangler og skævheder, som der rettes op på i vor tid. Således er i vore dage bl. a. offermotivets kommet ind i den lutherske messe, bl. a. i folkekirken. Epiklesen er indført. Embedets apostoliske sammenhæng med sakramentet er også kommet stærkere på banen.

Den nytestamentlige og liturgiske forskning, kirkelige enhedsbestræbelser og aftaler rummer nye impulser for sakramentsforståelsen og -forvaltningen. Det kan i parentes nævnes, at der i den anglikanske kirke findes en praksis med udstilling og tilbedelse af alterets sakramente.

Begivenhed og væren

Der er mindst to virkelighedsprincipper, både naturlige og overnaturlige. Både noget der sker, og noget som består. Handling og væren. Akt und Sein.

Nogle af dem, der benægter den vedvarende realpræsens, gør det formodentlig i forbindelse med en generel aktualistisk overbetoning af begivenhed på bekostning af substans. Sådant var det også for Melancton i nadverspørgsmålet. Man opererer desuden med misvisende analogier mellem dåbsvandet og nadverelementer. Realpræsensen er imidlertid ikke noget, som kommer og går. Det indviede brød, den indviede vin er og forbliver Kristi sakramentale legeme og blod. Sådant så man på det siden oldtidens dage. Denne forståelse er der ingen vægtig grund til at prisgive.

Udvidet "usus"

For de lutherske kirker, der engang måske vil bekende sig til den vedvarende realpræsens, vil der rejse sig spørgsmål om hvilken berettiget brug, "usus", der kan og bør gøres af elementerne efter menighedsgudstjenestens ophør.

Jeg vil nævne nogle af de former der kunne komme i betragtning. Jeg forudsætter selvfølgelig, at man ikke sammenblander det uindviede og det indviede.

1. At fortære det tiloversblevne umiddelbart efter gudstjenestens ophør.
2. At opbevare det separat med henblik på syge- og hjemmekommunion.
3. At bære det på sig individuel personlig andagt.
4. At sende hostier til andre menigheder og kirker som udtryk for kommunion mellem menigheder og kirker.
5. At uddele de forud indviede gaver ved langfredagsgudstjenester.
6. At uddele de forud indviede gaver ved gudstjenester, hvor der ikke kan være en præst til stede.
7. At opbevare elementerne i kirken som genstand for de troendes andagt, herunder fremstilling, (ostensio), tilbedelse (adoratio) mellem gudstjenester eller under særlige fællesandagter.
8. At anvende elementerne- til sakramental velsignelser.

Der vil selvfølgelig være delte meninger herom blandt dem, der vil dele ovennævnte opfattelse af realpræsensen. Jeg vil her ikke argumentere for nogen af mulighederne, men fremlægge dem til fremtidig overvejelse og drøftelse.

Inklusiv, forlænget nadverhandling

Jeg vil til sidst knytte nogle få principielle overvejelser til spørgsmålet om den rette brug. Definitionen af den rette brug bør løses ud fra et bredere nytestamentligt grundlag end selve indstiftelsesordenen, selvom disse naturligvis må indtage en fremtrædende plads. Her spiller f. eks. Johs. 6 og 15 en vigtig rolle. Men også andre

tekster i NT har relation til nadveren. Tekster om Jesu legeme og blod er vigtige. Jesus forkyndes i NT som Guds lam, der ikke blot skal fortæres, men ses og tilbedes.



Det turde være klart, at selv om den mundtlige spisen og drikken er vigtig, udtømmes kommunikationsaspektet ikke hermed. And og sjæl skal samstemmes med det legemlige til en udvidet psykosomatisk spirituel og kirkelig kommunion, der burde kunne udtrykkes over et bredt eukaristisk spektrum før og efter den legemlige kommunion. Ud over den indholdsmæssigt brede kommunion kan andre sider af nadveren tænkes forlænget og transponeret i tid i stedet for at holdes fangne i en for snæver liturgisk tidsramme.

Hvis man vil beholde ususterminologien, er der for mig at se ingen grund til med Melanchton at nøjes med en stærkt eksklusiv usus-forståelse. Luther havde en bredere forståelse af usus, omend ikke så bred som den, der kommer frem i ovennævnte forslag til udvidet usus. Som tidligere bemærket har lutherske kirker dog på andre måder ment at måtte supplere Luthers nadverliturgi og -teologi. Formodentlig kunne noget tilsvarende ske i fremtiden blandt de lutherske kirker, der måtte nå frem til en utvetydig bekendelse af den vedvarende realpræsens.

*) Jürgen Diestelmann: "Actio Sacramentalis. Die Verwaltung des Heiligen Abendmahles nach den Prinzipien Martin Luthers in der Zeit bis zur Konkordienformel. 436 sider, Gross Oesingen: Lutherische Buchhandlung. Harms. 1996.

Bild: Luther am Altar
